

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-23>

УДК 339.92

ТОРГОВЕЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ

TRADE COOPERATION OF UKRAINE WITH NORTH AFRICAN COUNTRIES

Федун Ігор Леонідович

доктор економічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1012-9970>

Олейніков Юрій Олександрович

кандидат економічних наук, доцент,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8325-6164>

Степінцева Ольга Віталіївна

аспірант
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1529-5254>

Fedun Igor, Oleinikov Yuriy, Stepichieva Olga
State University of Trade and Economics

Зовнішньоекономічна діяльність стає основним чинником економічного розвитку, що проявляється у зростанні міжнародної торгівлі, лібералізації торговельних відносин та активній участі країн у процесах міжнародної економічної інтеграції. Президент України Володимир Зеленський проголосив 2023 – роком посилення роботи з Африкою. Активізація торгівлі з близькосхідними та африканськими країнами – у топі завдань ТПП й МЗС на 2023-й! У цих умовах стають затребуваними системні дослідження сучасного стану, тенденцій та структурний змін зовнішньої торгівлі України, особливо в контексті ідентифікації окремих країн (різнонаправленість геополітичного впливу в регіоні Північної Африки). Такі дослідження потребують об'єктивної статистики та методичного забезпечення. Метою роботи є дослідження переваг торговельного співробітництва між Україною та країнами Північної Африки і визначення можливостей використання результатів у розробці основ торговельної політики України. Проведено порівняльний аналіз показників, що відображають зовнішньоторговельну політику та ставлення країн до покращення підтримки експорту в Україні та країнах Північної Африки.

Ключові слова: міжнародна торгівля, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, зовнішньоторговельне сальдо.

Foreign economic activity becomes the main factor of economic development, which is manifested in the growth of international trade, the liberalization of trade relations and the active participation of countries in the processes of international economic integration. The President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi, has declared 2023 to be the year of strengthening work with Africa. Activation of trade with Middle Eastern and African countries is at the top of the tasks of the Chamber and the Ministry of Foreign Affairs for 2023! Ukraine should direct cooperation vectors to the most profitable partners, who have a demand for goods in which our country has a strong potential. Since Ukraine is one of the ten largest global producers of grain and oilseeds and occupies a leading position among exporters of these products. Today and in the future, North African countries are one of the main importers of Ukrainian products, which enables Ukraine as an exporting country to realize its opportunities in increasing exports. At the same time, North Africa is experiencing both economic and social development, which provides grounds for increasing cooperation with this continent. The territorial structure of exports from Ukraine to the countries of North Africa shows that the main products of Ukrainian exports are sent to Egypt, Morocco and Tunisia. Therefore, without a doubt, the development of bilateral and multilateral relations of Ukraine with the countries of North Africa lies in the plane of Ukraine's geo-economic interests. This can be explained by the fact that our state is interested in the development of trade and economic cooperation, based on the significant potential value of the markets of these countries. Under these conditions, systematic studies of the current state, trends, and structural changes of Ukraine's foreign trade

are becoming in demand, especially in the context of identifying individual countries. Such studies require objective statistics and methodical support. The purpose of the work is to study the advantages of trade cooperation between Ukraine and the countries of North Africa and to determine the possibilities of using the results in the development of the foundations of Ukraine's trade policy. A comparative analysis of indicators reflecting foreign trade policy and the attitude of countries to improving export support in Ukraine and North African countries was conducted.

Keywords: international trade, export, import, foreign trade turnover, foreign trade balance.

Постановка проблеми. Стратегічне протистояння основних торговельних держав все більше призводить до децентралізованих процесів у міжнародних економічних відносинах в умовах трансформаційних змін, посилених глобальною пандемією, що почалася наприкінці 2019 року, та російським вторгненням в Україну, яке розпочалося в лютому 2022 року.

Зважаючи на це, уряди та неурядові організації повинні продовжувати підтримувати ліквідність економічних агентів, щоб забезпечити поступове відновлення економіки при стабілізації макроекономічної ситуації. Це відкриває можливість розвитку торговельних відносин не тільки з постійними партнерами, а й з новими країнами [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні основи досліджень міжнародних торговельно-економічних відносин між Україною та країнами Африки присвячено роботи зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед них: П. Антонюк [1], М. Біда [2], Г. Богородицька [3], А. Дугінець [4], С. Марчук [8], О. Шеремет [11], К. Шиманська [12], С. Черемісіна [10].

Теоретичні основи оцінки двостороннього співробітництва між країнами для порівняльного аналізу шляхом подальшого розвитку стратегічних документів та інструментів привернули увагу в роботах Mikic & Gilbert (2007) та Vlasenko (2019). Однак формулювання та розрахунок підходів до сприяння торгівлі та відповідних економічних пропозицій щодо співпраці між країнами будуть важливими для подальших досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Важливим етапом удосконалення інституційного забезпечення зовнішньої торгівлі України є проведення попереднього стратегічного аналізу та діагностики розвитку кожного ринку, що передбачає вивчення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Слід зазначити, що цей аналіз має ґрунтуватися на характеристиках макроекономічного, політичного, правового, соціокультурного та технологічного середовища в кожній країні певного регіону. Відсутність нормативно-правової та зовніш-

ньополітичної стратегії побудови економічних відносин з країнами Північної Африки певною мірою знижує конкурентоспроможність українських товарів і послуг на ринках вищезазначених країн [4].

Наукова мета полягає в тому, щоб сформулювати та розрахувати підходи до сприяння торгівлі та відповідні економічні пропозиції щодо співпраці між країнами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження переваг торговельного співробітництва між Україною та країнами Північної Африки і визначення можливостей використання результатів у розробці основ торговельної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішня торгівля України з країнами Північної Африки поступово розвивається. Однією з найбільш актуальних проблем для країн даного регіону є саме забезпечення продовольчими товарами, потреба в яких існувала завжди, а нині загострюється як результат швидкого зростання чисельності населення і платоспроможного попиту. При недостатньому внутрішньому виробництві продуктів харчування в країнах Північної Африки продовольча проблема вирішується за рахунок імпорту, масштаби якого досить значні [12]. Україна має досить стійкі відносини з країнами даного регіону у сфері експорту, адже країни Північної Африки в експорті продуктів харчування з України займають третє місце після країн ЄС та Азії.

Товарний експорт до країн даного регіону є важливим не тільки з точки зору отримання валютної виручки але й значного позитивного сальдо. Ринки країн Північної Африки є надзвичайно цікавими для України, оскільки на даних ринках товари українського виробництва є затребуваними та конкурентоспроможними.

Про загальний рівень конкурентоспроможності товарів підприємств України на ринках країн Північної торгівлі свідчать, в першу чергу, показники збалансованості товарного експорту та імпорту во взаємній торгівлі: сальдо торговельного балансу, коефіцієнт покриття імпорту експортом та індек-

сом «чистої торгівлі». Сальдо торговельного балансу визначає кількісний розмір збалансованості торговельних відносин, в той час як коефіцієнт покриття імпорту експортом та індекс «чистої торгівлі» характеризує якісний стан їх збалансованості.

Так, Сальдо торговельного балансу (СТБ) визначимо як різницю між грошовими надходженнями від експорту і грошовими витратами з імпорту за певний проміжок часу за формулою,

$$СТБ = Ex. - Im, \quad (1)$$

Іе, Ex – загальний обсяг товарного експорту підприємств України до країн Північної Африки;

Im . – загальний обсяг товарного імпорту підприємств України з країн Північної Африки;

Якщо, $Ex >$, то сальдо додатне, а торговельний баланс активний. Якщо, $Ex < Im$, то сальдо від'ємне, а торговельний баланс пасивний. Якщо, $Ex = Im$, то сальдо нульове.

Коефіцієнт покриття імпорту K (покр.) експортом, дає можливість порівнювати країни за станом їх торговельних балансів:

$$K \text{ покр.} = Ex. / Im. \quad (2)$$

Якщо коефіцієнт менший за 1, то торговельний баланс має від'ємне сальдо; Якщо перевищує 1, то торговельний баланс має позитивне сальдо. Якщо дорівнює 1, то торговельний баланс є нульовим.

Індекс чистої торгівлі (І ч.т.) показує по кожному з товарів (або товарній групі) рівень перевищення експорту над імпортом (при позитивному значенні індексу) або рівень перевищення імпорту над експортом (при від'ємному значенні індексу). Значення «-1» та «+1» відповідно є екстремальними. Інші від'ємні значення демонструватимуть ступінь перевищення імпорту над експортом, а інші позитивні – відповідно ступінь перевищення експорту над імпортом

$$I_{ч.т.} = \frac{Ex_i - Im_i}{Ex_i + Im_i} \quad -1 < I_{ч.т.} < 1 \quad (3)$$

де, Ex_i – обсяг експорту i -ї (го) продукції, країни, регіону, групи країн;

Im – обсяг імпорту i -ї (го) продукції, країни, регіону, групи країн;

Значення «-1» та «+1» відповідно є екстремальними. Інші від'ємні значення демонструватимуть ступінь перевищення імпорту над експортом, а інші позитивні — відповідно ступінь перевищення експорту над імпортом.

Аналізуючи дані табл. 1, можна помітити що експорт до країн Північної Африки перевищує імпорт, отже сальдо додатне, а торговельний баланс активний. Спостерігається тенденція до помітного збільшення сальдо торговельного балансу після пандемії 2020 року у Єгипті та Марокко, проте невелике зменшення в Тунісі.

Також можна бачити, що індекс покриття експортом імпорту по даним країнам перевищує 100, отже він має позитивне сальдо. Даний індекс показує, що доходи від експорту покривають витрати на імпорт, а це в свою чергу є досить добре для економіки нашої країни. У порівнянні з іншими торговими партнерами Україна відносно мало імпортує товарів з Північної Африки, в результаті чого коефіцієнт покриття імпорту експортом перевищує аналогічний показник в торгівлі з країнами ЄС чи Азії.

Індекс чистої торгівлі по даним країнам, за досліджуваний період є додатним, що свідчить про суттєве перевищення експорту над імпортом (як вже було зазначено раніше, Україна більше експортує до країн Північної Африки ніж імпортує).

Динамічне зростання експортних можливостей України сприяє розширенню її ринків збуту. Обсяги експортно-імпортних операцій

Таблиця 1

Збалансованість зовнішньої торгівлі України товарами з країнами Північної Африки у 2019–2021 роках

рік	Сальдо торговельного балансу (СТБ) млн. дол. США			Коефіцієнт покриття імпорту експортом (К покр.)			Індекс чистої торгівлі (І ч.т.)		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021	2019	2020	2021
За групою країн	2678,2	2219,9	2519,7	12,51	12,95	8,99	0,85	0,86	0,80
Єгипет	2141,0	1536,9	1795,5	19,93	20,00	13,04	0,90	0,90	0,86
Марокко	193,60	281,10	358,30	2,93	4,06	3,88	0,49	0,60	0,59
Туніс	343,60	401,90	365,90	19,08	32,16	9,82	0,90	0,94	0,82

Джерело: [18]

з країнами Північної Африки поступово зростають. Україна зацікавлена у збільшенні експорту до даних країн, а також імпорту товарів, аналогів яких немає в Україні чи є недостатньо. Товари з України є цілком конкурентними на ринку Північної Африки на якому відсутні обмеження, що існують на інших ринках, наприклад в країнах ЄС.

Характеризуючи порівняльну конкурентоспроможність України у межах двосторонніх торговельних відносин з країнами Північної Африки, варто відмітити що, Україна найбільше експортує в дані країни саме зернові культури тощо, проте імпортує інші товари які зазначені в табл. 2.

В оцінці конкурентоспроможності українського експорту в країни Північної Африки використаємо показник Індекс торгової спеціалізації TSI (Trade Specialization Index), який характеризує порівняльну конкурентоспроможність країни у межах двосторонніх торговельних відносин. Індекс торгової спеціалізації є найбільш використовуваним показником при оцінці взаємної порівняльної конкурентоспроможності виробництва товарів двох країн.

Для окремого виду товару (товарної групи) він розраховується на основі статистики щодо експорту – імпорту за наступною формулою:

$$TSI = \frac{(E_j^i - I_j^i)}{(E_j^i + I_j^i)}; \quad (4)$$

Іе, E_j^i – вартісний обсяг експорту даного товару з країни i до країни j ;

I_j^i – вартісний обсяг імпорту цього товару до країни i з країни j .

Значення індикатора зосереджені на відрізьку від -1 до 1. Про наявність конкурентної переваги, наслідком якої є спеціалізація країни на виробництві та експорті товару, свідчать додатні значення індикатора, що прямують до одиниці по мірі зростання порівняльної переваги.

Стосовно Єгипту, то лише чорні метали мають додатній індекс, інші категорії від'ємні (такі як електричні машини, палива мінеральні та їстівні плоди і горіхи), тобто це означає що Україна більше імпортує дані товари.

Схожа ситуація з Марокко, лише пластмаси та реактори ядерні мають більший екс-

Таблиця 2

Спеціалізація України в торгівлі товарами з країнами Північної Африки у 2021 році

Країни	Вартісний обсяг експорту Млн. дол. США	Вартісний обсяг імпорту Млн. дол. США	Індекс торгової спеціалізації (TSI)
Всього			
Єгипет			
Чорні метали	198,5	3,2	0,97
Електричні машини	1,9	9,4	-0,66
Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	6,3	41,3	-0,74
Їстівні плоди та горіхи	0,05	40,1	-1,00
Марокко			
Пластмаси, полімерні матеріали	20,1	1,9	0,83
Електричні машини	6,1	7,6	-0,11
Реактори ядерні, котли, машини	2,4	1,6	0,20
Засоби наземного транспорту крім залізничного	0,03	22,2	-1,00
Туніс			
Вироби з чорних металів	0,7	0,2	0,56
Реактори ядерні, котли, машини	0,2	2,2	-0,83
Електричні машини	0,2	2,3	-0,84
Їстівні плоди та горіхи	0,03	1,4	-0,96

Джерело: [18]

порт, отже індекс додатній, проте імпорт переважає експорт і спостерігається від'ємний індекс торгової спеціалізації: електричних машин та засобів наземного транспорту крім залізничного.

З Тунісом лише виробы з чорних металів мають додатній індекс, інші категорії товарів від'ємні: реактори ядерні, електричні машини, їстівні плоди та горіхи.

Тож як можна бачити, з країн Північної Африки імпортуються електричні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного, реактори ядерні, котли, машини, тощо. Дані групи товарів відносяться до категорії високотехнологічного експорту. Тобто Україна, яка прагне до зміцнення позицій на світовому ринку та включення до числа промислово розвинених країн, зацікавлена у тому, щоб перейти до політики імпортозаміщення за даними групами товарів [12].

Для характеристики перспективних напрямків розвитку торговельного співробітництва між Україною та країнами Північної Африки використаємо показник індекс компліментарності (відповідності) CI, який характеризує можливості країн для розвитку взаємної торгівлі. Найбільш високе значення індексу свідчить про більш сприятливі можливості для розвитку взаємної торгівлі між двома країнами.

$$CI_s^g = \frac{\sum_{i=1}^n |h_i^g - h_e^i|}{2} \quad 0 < CI < 50\%. \quad (5)$$

де, CI_s^g – індекс компліментарності країни g із країною s ;

h_i^g – частка імпорту товару i в загальному імпорті країни g ;

h_e^i – частка експорту товару i в загальному обсязі експорту країни s ;

Для оцінки потенціалу розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та країнами Північної Африки взято наступні товари: кукурудза, пшениця, нафта (крім сирови) та автомобілі для перевезення людей, питома частка яких в експорті-імпорті України та країн північної Африки наведено в таблиці 3.

Аналізуючи дані табл. 3, можна побачити, що індекс компліментарності країн-партнерів порівняно невисокий, найбільше значення в Тунісу (0,059) а найменше в Єгипту.

Тож, більш сприятливі можливості для розвитку взаємної торгівлі є саме між Україною та Тунісом (однак варто враховувати, що економіки країн відрізняються за рівнем розвитку). Також можна помітити, що індекс компліментарності для України є вищим ніж для країн-

партнерів, що в свою чергу підтверджує, що Україна є більше експортером товарів ніж імпортером у даних країнах.

В ході дослідження експорт розглядається з точки зору як товарної структури, так і територіальної структури по країнах Північної Африки, що дає можливість більш детально оцінити регіональні особливості ринку.

Отже, в експорті агропродовольчих товарів з України до країн Північної Африки переважають пшениця, кукурудза, олійні культури, борошно, рослинні олії, що являються для України основними товарами її експорту, в тому числі і до країн даного регіону. Така аналогія в номенклатурі товарів африканського імпорту і експорту з України пояснює сучасну товарну структуру продажу української агропродовольчої продукції в країні Північної Африки і означає хороші перспективи до їх значного збільшення в майбутньому, виходячи з можливостей України, особливо, стосовно виробництва і експорту зернових культур. Розвиток співробітництва між Україною та країнами Африки на нинішньому етапі спрямований на активізацію політичного діалогу, взаємодії в міжнародних організаціях, пошук нових ринків для експорту української продукції, його диверсифікації (сучасні технології, відновлювана енергетика, аграрна та промислова продукція тощо).

Висновки з проведеного дослідження. Роль зовнішньої торгівлі дуже важко переоцінити, адже вона забезпечує країни необхідними товарами для життєдіяльності, з одного боку, та виступає головним елементом бюджетних надходжень – з іншого. Саме тому Україні варто спрямувати вектори співпраці на найбільш вигідних партнерів, у яких є попит на товари, в яких наша країна має потужний потенціал. Так як, Україна входить до десятки найбільших світових виробників зерна й олійного насіння та посідає лідируючі позиції серед експортерів цієї продукції. Сьогодні та в перспективі країні Північної Африки є одними з основних імпортерів української продукції, це дає змогу Україні як країні-експортеру реалізувати свої можливості у нарощуванні експорту. Та поряд із цим в Північній Африці спостерігається як економічний, так і соціальний розвиток, що дає підстави для нарощування співпраці з даним континентом. Територіальна структура експорту з України по країнах Північної Африки свідчить про те, що основні товари українського експорту направляються саме в Єгипет, Марокко та Туніс.

Таблиця 3

**Оцінка потенціалу розвитку зовнішньоторговельних відносин
між Україною та країнами Північної Африки**

Країна, Товар	Код ГС 0000	Частка імпорту товару в загальному імпорті країни	Частка експорту товару в загальному експорті країни	Індекс комплімен- тарності (відповідності) Сі, для України	Індекс комплімен- тарності (відповідності) Сі, для країни- партнера
Україна			100%	0,451	-
Кукурудза	1005	1,4%	21%	-	-
Пшениця	1001	1%	18%	-	-
Нафта, крім сирової	2710	9%	2,5%	-	-
Автомобілі для перевезення людей	8703	7%	1,3%	-	-
Єгипет			100%	-	0,001
Кукурудза	1005	17%	0,3%	-	-
Пшениця та меслін	1001	16%	0,1%	-	-
Нафта, крім сирової	2710	7%	17%	-	-
Автомобілі для перевезення людей	8703	6%	1,3%	-	-
Марокко			100%	-	0,017
Кукурудза	1005	8%	0,05%	-	-
Пшениця та меслін	1001	21%	0,1%	-	-
Нафта, крім сирової	2710	8%	3%	-	-
Автомобілі для перевезення людей	8703	4%	12%	-	-
Туніс			100%	-	0,059
Кукурудза	1005	11%	0,5%	-	-
Пшениця та меслін	1001	23%	0,1%	-	-
Нафта, крім сирової	2710	8%	5%	-	-
Автомобілі для перевезення людей	8703	4%	1,2%	-	-

Джерело: [22]

Тому, безумовно, розвиток дво- та багатосторонніх відносин України з країнами Північної Африки лежить у площині геоекономічних інтересів України. Це можна пояснити тим, що наша держава зацікавлена у розвитку торговельного та економічного співробітництва, виходячи зі значного потенціального значення ринків вказаних країн. Окрім того, країни

Північної Африки мають великі запаси нафти та природного газу, а також постачають на світовий ринок продукти нафтопереробки. Таким чином, Україна є зацікавленою у реалізації співробітництва з країнами субрегіону в енергетичній сфері, адже така співпраця може у довгостроковій перспективі покращити стан енергетичної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк П. О., Антонюк О. П., Ступницька Т. М., Баранюк Х. О. Аналіз сучасного стану торгівлі України і країн Африки агропродовольчими товарами. *Економіка харчової промисловості* 2019 Т. 11. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v11i2.1388>.
2. Біда М. Б. Неоднорідний вплив міжнародної торгівлі на економічне зростання регіонів світу. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_Bida.pdf.
3. Богородицька Г. Є. Проблеми та перспективи зовнішньоекономічних відносин України та країн Африки. URL: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1010/979>.
4. Duginets, G., Omran, H. Z. (2022) Assessment of the effectiveness of Ukraine's foreign trade policy with the Middle East and Africa countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 3(2): 147–158. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2\(5\)](https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2(5)).
5. Vlasenko L. Complementarity of Trade between Ukraine and the People's Republic of China as an Indicator of the Effectiveness of Bilateral Cooperation. «*Modern Economics*». 2019. № 15. P. 57–61.
6. Гасім Салах. Африка в сучасній моделі світової економіки: QUO VADIS? *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4078>.
7. Економіка Марокко. URL: <https://export.gov.ua/country/215-morocco>.
8. Економіка Тунісу. URL: <https://export.gov.ua/country/264-tunisia>.
9. Марчук С.І. «Три кити» економіки Єгипту. URL: <https://www.naurok.com.ua/doslidzhennya-tri-kiti-ekonomiki-giptu-sueckiy-kanal-nafta-turizm-geografiya-10-klas-115858.html>.
10. Mikic, M. & Gilbert, J. (2007). Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators. Bangkok United : Nations ESCAP, pp. 80–81.
11. G. Smaliychuk. The main tendencies and prospects of interaction of Ukraine with the countries of the Middle East and North Africa. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2020/17.pdf.
12. Черемісіна С. Г. Стан та перспективи розвитку експорту зернових культур з України до країн Африки. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 33. URL: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2021/03/ekonomikaapk_2021_03_p_33_43.pdf.
13. Шеремет О. В. Структура та тенденції диверсифікації зовнішньої торгівлі ЄС з країнами Північної Африки. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2015_2\(3\)_37.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2015_2(3)_37.pdf).
14. Шиманська К. В. Стан та перспективи зовнішньої торгівлі України з країнами Північної Африки. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/262.pdf>.
15. Сучасний стан економіки та розвитку Марокко. URL: <https://svitppt.com.ua/geografiya/marokko1.html>.
16. Оцінка впливу лібералізації режиму торгівлі Тунісу. URL: <https://ukrlegprom.org/wp-content/uploads/presentation-tunisia-ukraine-2021.pdf>.
17. Георгій Ерман. Недооцінена. Як Африка може врятувати майбутнє України. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52988666>.
18. Державна служби статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt/arh_ztt2021.html.
19. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Арабською Республікою Єгипет. URL: <https://egypt.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/397-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-jegiptom/torgovelyno-ekonomichne-spivrobitnictvo>.
20. Торговельно-економічне співробітництво України з Марокко. URL: <https://morocco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3235-trade/torgovelyno-ekonomichne-spivrobitnictvo-z-marokko>.
21. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Тунісом. URL: <https://tunis.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/torgovelyno-ekonomichne-spivrobitnictvo/562-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-i-tunisol>.
22. Статистична база даних Всесвітньої торгівельної організації (WTO) URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm.

REFERENCES:

1. Antonuk, P. (2019). Analiz sychasnogo stany torgivli Ukrainu i krain Afruku agroprodovolchumu tovaramu [Analysis of the current state of trade of Ukraine and African countries in agro-food products]. *Ekonomika harchovoi promuslovosti*, vol. 11(2), pp. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v11i2.1388>. [in Ukrainian]
2. Bida, M. B. (2015) Neodnorodnuu vpluv mignarodnoi torgivli na ekonomichne zrostanni regioniv svity [Heterogeneous influence of international trade on the economic growth of world regions]. Candidate's thesis. Lviv. [in Ukrainian]

3. Bogoroduchka, G. Problemu ta perspektivu zovnichnoekonomichnuh vidnosun Ukrainian ta krain Afruku [Problems and prospects of foreign economic relations between Ukraine and African countries]. Available at: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1010/979>.
4. Duginets, G., Omran, H.Z. (2022) Assessment of the effectiveness of Ukraine's foreign trade policy with the Middle East and Africa countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*, ACCESS Press, 3(2): 147–158. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2\(5\)](https://doi.org/10.46656/access.2022.3.2(5)).
5. Vlasenko, L. (2019) Complementarity of Trade between Ukraine and the People's Republic of China as an Indicator of the Effectiveness of Bilateral Cooperation. «*Modern Economics*», vol. 15, pp. 57–61. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-08](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-08). [in Ukrainian]
6. Gacim Salah (2015) Africa v sychasni modeli svitovoi ekonomicy [Africa in the modern model of the world economy: QUO VADIS?]. *Efektivna ekonomica*, vol. 5, pp. 1–6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4078>.
7. Ekonomika Marokko [Economy of Morocco]. Available at: <https://export.gov.ua/country/215-morocco>.
8. Ekonomika Tynisy [Economy of Tunisia]. Available at: <https://export.gov.ua/country/264-tunisia>.
9. Marchyk, C. «Tru kutu» ekonomiku Egupty [“Three whales” of the economy of Egypt]. Available at: <https://www.naurok.com.ua/doslidzhennya-tri-kiti-ekonomiki-giptu-sueckiy-kanal-nafta-turizm-geografiya-10-klas-115858.html>.
10. Mikic, M. & Gilbert, J. (2007) Trade Statistics in Policymaking: A Handbook of Commonly Used Trade Indices and Indicators. Bangkok United: Nations ESCAP, pp. 80–81.
11. G. Smaliychuk. The main tendencies and prospects of interaction of Ukraine with the countries of the Middle East and North Africa. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/10_2020/17.pdf.
12. Cheremisina S. H. Stan ta perspektivu rozvutky eksporty zernovuh kylvyr z Ukrainu do krain Afruku [The state and prospects for the development of the export of grain crops from Ukraine to African countries]. Available at: http://www.eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2021/03/ekonomikaapk_2021_03_p_33_43.pdf.
13. Sheremet O. B. Struktura ta tendensii deversifikashii zovnichnoi torgivli EC z krainamu Afruku [The structure and trends of diversification of EU foreign trade with North African countries]. Available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/molv_2015_2\(3\)_37.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/molv_2015_2(3)_37.pdf).
14. Shumansra K. B. Stan ta perspektivu zovnichnoi torgivli Ukrainian ta krain pivnichnoi Pivnichnoi Afruku [State and prospects of Ukraine's foreign trade with North African countries]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/262.pdf>.
15. Sychasnui stan ekonomiku ta rozvutky Marokko [The current state of the economy and development of Morocco]. Available at: <https://svitppt.com.ua/geografiya/marokko1.html>.
16. Osinka vplyvy liberalizatsii rezumy torgivli Tynisy [Assessment of the impact of the liberalization of the trade regime of Tunisia]. Available at: <https://ukrlegprom.org/wp-content/uploads/presentation-tunisia-ukraine-2021.pdf>.
17. Erman G. Nedooscena. Jak Afruka moze vratuvatu maibutne Ukraine. [Underrated. How Africa can save the future of Ukraine]. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52988666>.
18. Dergavna slugba statutuku Ukraine. Zovnishnoekonomichna diilnist [State Statistics Service of Ukraine. Foreign economic activity]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/ztt/arh_ztt2021.html.
19. Torgovelo-ekonomichne spivrobitnuchstvo mig Ukrainu ta Arabskou Respublikou Egupet [Trade and economic cooperation between Ukraine and the Arab Republic of Egypt]. Available at: <https://egypt.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/397-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-jegiptom/torgovelo-ekonomichne-spivrobitnictvo>.
20. Torgovelo-ekonomichne spivrobitnuchstvo mig Ukrainu i Marokko [Trade and economic cooperation between Ukraine and Morocco]. Available at: <https://morocco.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/3235-trade/torgovelo-ekonomichne-spivrobitnictvo-z-marokko>.
21. Torgovelo-ekonomichne spivrobitnuchstvo mig Ukrainu i Tynisom [Trade and economic cooperation between Ukraine and Tunisia]. Available at: <https://tunis.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/torgovelo-ekonomichne-spivrobitnictvo/562-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-i-tunisom>.
22. Statustuchna baza danuh vsesvitnoi torgoveloj organizatsii (WTO) [Statistical database of the World Trade Organization (WTO)]. Available at: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm.